

MEGYEI ÉS VÁROSI
KÖNYVTÁR, KAPOSVÁR

Könyvtártörténeti gondolatok Zsidai József tanulmányát olvasva

Varga Róbert

Zsidai József figyelemre méltó javaslatokat is tartalmazó cikkének legfőbb erénye, hogy előhozakodott vele. Éppen ideje, hogy a közkönyvtárak finanszírozását is meghatározó rendszerváltás után, szembenézzünk a ténnyel: egyre kevesebb pénz jut a könyvtárakra, ugyanakkor egyre többen látogatják a már európai normával is könyvtárnak nevezhető közgyűjteményeket.

„Sokadszor és fájdalmasan, itt is ismételni kell, hogy a könyv- és folyóiratárak szinte bekényszerítik a könyvtárakba a tanulni, kutatni vágyó állampolgárokat.” – írja Zsidai József. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy így van ez, nem csak az egyetemi könyvtárakkal, de mi ezen nem sajnálkozunk, hanem örülünk neki. A használói kör a közművelődési könyvtárak esetében még tovább bővül a csak lapozgatni vágyókkal, a melegre vágyó hajléktalanokkal és persze a csak kölcsönözni óhajtó olvasókkal.

A kaposvári Megyei és Városi Könyvtár központi könyvtárába 1500 olyan olvasó iratkozott be, akik jelenleg felsőoktatási intézményben tanulnak, s ez a szám az olvasói létszám 10%-át jelenti.

„Nem arról van szó, hogy felesleges volna ez a könyvtár, de egyszerűen nincsen rá pénz” – jelenti ki Zsidai József az Országos Idegennyelvű Könyvtárról. Az efféle kijelentés nem könyvtáros, hanem fiskális szemléletre vall. Nagyon veszélyes ilyen kijelentéseket tenni akkor, amikor valóban kevés a pénz. Ugyanakkor tapasztalhatjuk, hogy minden a prioritásokon múlik, és sokszor derül ki, hogy mégiscsak van pénz. Különösen veszélyes lépés, hogy a szakma maga mondjon le, illetve ajánljon fel egymilliárd forintot. Úgy tűnik, Zsidai József nem racionalizálni akar, hanem könyvtárakat megszüntetni.

Jellemző Zsidai József – egyébként megszívlelendő gondolatokat is tartalmazó – írására, hogy a felsőoktatási könyvtárak szempontjából nézi a kérdést, megállapításai tehát aligha tekinthetők érvényesnek az egész magyar könyvtárügyre nézve.

Az országos feladatkörű szakkönyvtárakról mondottakhoz nem kívánok hozzászólni. Csupán annyit jegyeznék meg, hogy ha valamelyik közülük szakkönyvtárként nem életképes, attól még a területi feladatok ellátásában komoly szerepe lehet. Vagy ha így sem, akkor felvetődik a kérdés, hogy a nemzeti értéket képező könyvanyaggal hogyan tud méltóképpen bánni a szakma? Kaposváron mi már átéltünk egy olyan korszakot,

amikor a szakszervezeti fiókkönyvtárakat rendre megszüntették az üzemek. A korai integrációnak és a hálózati tanácsadó csoportoknak köszönhetően ezek több tízezer kötetet kitevő állománya szerencsére, megfelelő helyre került.

Magam részéről, inkább magányos farkasnak tekintem Zsidai Józsefet, semhogy favágónak minősítem. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy koncepcióját csoportmunka keretében kellett volna kidolgoznia. Emlékeztetnék arra, hogy 1981-ben már összeállt egy társaság a magyar könyvtárügy megreformálásának jobbító szándékával, melynek akkor én is tagja lehettem mint a telkibányai olvasótábor résztvevője.

★

A megyei könyvtárak megszüntetésére tett javaslatához az alábbiakban fejtem ki véleményemet. A könyvtárral kapcsolatos élményeim kisgyermekkoromig nyúlnak vissza. Édesapám több mint húsz évig volt egy falu kis községi könyvtárának könyvtárosa, a tanítás mellett. Egészen fiatalon négy évig egy járási könyvtárban dolgoztam, majd a megyei könyvtárba kerültem, ahol a községek könyvtárainak módszertani támogatására szerveztünk osztályt. Ezt követően vállaltam el egy integrált könyvtári szervezet vezetését, amelyet a gazdaságosság kényszerített ki a megyei és a városi vezetésből.

Elmondhatom tehát, hogy nem minden tapasztalat nélkül fejtem ki véleményemet Zsidai József írásával kapcsolatban, az ő módszerét, a történetiség útját járva.

A megyei könyvtárak esetében nem elég az 1952-es Mt. határozatig visszanyúlni, mert elődjüknek tekinthetők a vármegyei könyvtárak is. Ezek a könyvtárak, az ország nemzeti könyvtárához hasonlóan, egyéni kezdeményezésre alakultak. Kaposváron például 180 éve, 1816-ban rakta le a vármegyei könyvtár alapjait *Festetics Lajos*, bőkezű, 4000 kötetes adományával. Ez a tény nem akadályozta a városatyákat abban, hogy az 1920-as években a tervezett városi kultúrpalota épületében egy tudományos igényű városi könyvtár terveit is latolgassák.

A felszabadulás idején a vármegyei könyvtár a levéltári és múzeumi épület két helyiségében volt található. A földszinti raktárhelyiségbe gyűjtötték össze a megye területéről azokat a könyveket is, amelyeket különböző kastélyokból és kúriákból szállított be a megye új vezetősége. Összesen 36 ezer kötetes állomány gyűlt össze, mellyel a város régi vágyát, a városi könyvtár létre-

hozását szerette volna megvalósítani. A városi könyvtár mégsem valósult meg, legalábbis nem úgy, ahogyan azt a város vezetői elképzelték. Az Országos Könyvtári Központ ugyanis állami tulajdonként kezelte a „kastélyanyag”-ot és rendelkezett róla. Részben az Országos Orvostörténeti Könyvtárnak, részben az Országos Könyvtári Központnak és a Pécsi Egyetemi Könyvtárnak kellett az állományából átadni. A város se a könyvanyagot, se az annak elhelyezésére szánt pénzt nem kapta meg az államtól. Ebben az időben tehát sem megyei könyvtár, sem városi könyvtár nem működött Kaposváron. Helyette a 4329/1949 (XI.26.) Mt. sz. rendelet értelmében körzeti könyvtárak alakultak. A körzeti könyvtárak szervezésének ötlete még egy demokratikusabb légkörben fogant, nem hierarchikusan képzelték el szerepüket a megyében. Az 1951. évi tanács-törvény hierarchizálta a magyar közigazgatást, és erre a hierarchizált struktúrára feszült föl a magyar tanácsai könyvtári hálózat. Ezt tükrözte az 1952-es minisztertanácsi határozat.

A megyei könyvtár a kaposvári körzeti könyvtárból jött létre, a nagyatádi és a síófoki, alakulóban lévő körzeti könyvtárakból pedig járási könyvtárak lettek.

Kaposváron egy rövid időre városi könyvtár is működött, de nem a már említett, helyben összeszedett könyvekből, hanem amelyet a körzeti könyvtár szervezett 1950 decemberében az OKK-tól kapott állami könyvanyagból. A városi fiókokat és a körzeti könyvtárat egyesítve nyílt meg 1952. augusztus 19-én Kaposváron a megyei könyvtár. Egyik feladatuként a megyei könyvtár további fiókkönyvtárakat szervezett a városban és a kaposvári járásban is.

A központi finanszírozás ekkor még egyben tartotta a megyei könyvtárat és a városi hálózatot. A megyei pénzforrás hiánya volt az oka azután annak, hogy a város könyvtárait tanácsai kezelésbe adták, a kaposvári fiókkönyvtárak a Kaposvári Városi Tanács fennhatósága alá kerültek. Hasonlóan alakult a helyzet a hetvenes években, vagyis a könyvtári szervezet a közigazgatási struktúrát követte. A sokat vitatott 1971-es településfejlesztési koncepció településtípusaira dolgozták ki az 1972-ben kiadott *szakmai irányelveket*, mely az új közigazgatási hierarchia szerint A, B, C és D típusú könyvtárakat határozott meg. Ebben a szabályozásban rendszerint nemcsak a szakmaiság érvényesült, hanem az anyagiak, pontosabban szólva az anyagiak hiánya is. A pénzhiány miatt

1971 után ún. kiskörzeti letéti ellátást hoztak létre.

A rendszerváltással önállóságot kapott kis-könyvtárak csak éppen kellő pénzt nem kaptak működésükhöz. Segítséget még igen, egy-két megyei könyvtártól, onnan, ahol még jutott pénz a szakmai szempontok és a módszertani munka támogatásának fenntartására. A XX-as rendelet, illetve az önkormányzati törvény a városi könyvtárak számára nem tette kötelezővé a területi ellátást, így az továbbra is a megyei könyvtárakra maradt. Természetesen, lehet azt mondani, hogy ez sokba kerül, azonban ha a munka egyfajta ellátórendszer működtetésével párosul, akkor – ha nem is „gazdaságosan” – fontos szakmai szempontnak tesz eleget a könyvtár.

Zsidai József így érvel: *„Máskülönben akár jó volt ez a rendszer, akár nem, akár van nosztalgia, akár nincs, a hierarchikus struktúra összeomlása tény, úgy tűnik megmásíthatatlan tény. A közigazgatásban mindennemű fölé- és alárendeltség megszűnt, akkor az valamely alrendszerben, így a könyvtárügyben sem élhet tovább.”*

Mint hogy a megyéknek nemcsak redistribúciós funkciója volt, hanem koordináló-szervező is, egyetlen megyei könyvtár sem égett hatalmi marmorban a hálózatban a hierarchia alsóbb szintjein működő könyvtárakkal szemben. A megyei könyvtárak inkább úgy tekintették magukat, hogy legfontosabb feladatuk a szolgálat, a hálózat többi könyvtárának szakmai támogatása és könyvekkel való segítése. Még a sokat szidott ún. szakfelügyelői látogatások is ezt a célt szolgálták. Magasabb szakmai színvonal érvényesült egy-egy jelentésben, mint most egynémely, pályázat útján jelentkező átvilágító csapat munkájában.

Egyre több város ad át intézményeket a megyének, elsősorban természetesen anyagi okok miatt. A *Pál utcai fiúk* c. regény híres mondatának analógiájára – *„Amíg van gitt, addig van egylet”* – azt is lehetne mondani, amíg van megye, addig van megyei könyvtár is. Ezt az önkormányzati törvény is kimondja. És mint ilyen, a megyei közgyűlés fenn is tartja a megyei könyvtárakat.

A problémát elsősorban az okozza, hogy a megyei könyvtárak városban működnek, méghozzá a megyeszékhely városaiban, és egytől-egyig városi feladatokat is ellátnak. Ez így volt megalakulásuk óta. A közteherviselés érdekében és nem szakmai szempontok miatt adta át Kaposváron a megyei könyvtár 1960-ban a városnak az általa létesített fiókkönyvtárakat és vált

ketté a két intézmény. Szombathelyen viszont a város járult hozzá a fiókkönyvtárak fenntartásához és ott nem vált szét a két hálózat.

Mára újra a pénzhiány ejti gondolkodóba mind a fenntartót, mind a szakmát, a könyvtárak közös fenntartását illetően. Csak az arányokban nem tudnak megegyezni.

Kaposváron nemrégiben a két önkormányzat megyei- és intézményfenntartó társulást hozott létre, és összevonták a megyei és a városi könyvtárat. A közös, fele-fele arányú finanszírozás eredménye az, hogy az önállóan működő két hálózat szakmaisága nem csorbult. Sőt a szakszervezeti könyvtár központi anyagából egy fiókkönyvtárat is létre tudtunk hozni. Más előnyökkel is járt az összevonás. Csökkentek a fajlagos költségek, növekedett a szakmai színvonal. A fiókkönyvtárakat a központi épületben működő olvasószolgálat részének és előretolt bástyájának tekintjük.

Az intézménytársulás bizottsága, amely intézményünket irányítja, soha nem kérdőjelezte meg létünket. Az azóta zajló rohamos inflációnak is talán könnyebben tudunk ellenállni, ha az infláció okozta költségeket közösen vállaljuk. (A témáról részletesebben a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1995. októberi számában jelent meg írásom. V.R.)

Nem a megyei könyvtárakat kell megszüntetni, hanem felelősségteljesen újra kell gondolni a megyei könyvtárak finanszírozási rendszerét. A lakóhelyi könyvtárakat sem kizárólag a helyi önkormányzatok tartják fenn, hanem az állam is adott – 1955-ig közvetve, azóta kulturális célokra nevesítve – fejkvótát. Éppen ezért fájjalhatjuk, hogy országszerte annyi könyvtár megszűnt. A közművelődésre szánt keretösszeget azoknak az önkormányzatoknak, ahol könyvtárakat szüntettek meg, vissza kellett volna utalni az állami költségvetésnek. Az idő előtti megszüntetés legalább olyan káros, mint az idő előtti bevezetés (lásd a magyarországi termelőszövetkezeti mozgalom példáját). Mint ahogy 1945 után hiba volt a helyi kezdeményezések alapján létrejött könyvtárakat, funicóvesztetten ebek harmincadjára hagyni, azért, hogy csak az állami támogatású könyvtárak működjenek helyettük. Most ugyanolyan hiba lenne az állami támogatás minden formáját megszüntetni.

A könyvtárakat illetően a magam részéről semmiképpen sem a megszüntetésben gondolkodnék, sokkal inkább egy ésszerű struktúravál-

tásban, amit a finanszírozás kérdéskörével kezdenék.

Mihamarabb el kellene kezdeni a magyar könyvtári rendszer hatékony átszervezését, de nem a megyei könyvtárak megszüntetésével, mert a közös fenntartás a fejlettség jelenlegi szakaszában hatékonyabb, mint a városi kézbe adás, legalábbis ezt mondatja velem a nálunk bevált tapasztalat.

A használó oldaláról közelíteném meg a témát. Így le lehetne fejteni a közkönyvtárakat a közigazgatási struktúráról, és egy egyetemesebb könyvtárügyben lehetne gondolkodni és nem a mindenkori finanszírozás diktálta könyvtárpolitikában. Abban igazat adok Zsidai Józsefnek, hogy lépni kellene, még mielőtt az élet, a nehéz gazdasági helyzet minden szakmaiságot félresöpörve intézi sorsunkat.

AZ ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMOK SZERZŐI JOGVÉDELMEVEL kapcsolatos problémák kísérleti vizsgálatát szolgálja a DECOMATE program (DELivery of COpyright MATerials to End-user). Három egyetemi könyvtár (egy holland, egy angol és egy spanyol) folyóiratainak egy részéből, egy nagy tudományos kiadóval kötött szerződés keretében, elektronikus formában továbbít cikkeket a használóknak, közvetlenül is a kiadótól. A használók munkahelyükön kapják meg az egyetemi campus hálózatán keresztül a dokumentumot, amely eközben egyáltalán nem is kerül papírra. – A cél annak a vizsgálata, hogy mennyire szükséges és milyen eredményekkel jár a dokumentumoknak közvetlenül elektronikus formában való terjesztése.

(EBLIDA Newsletter, 1995. szept.)

AZ 1994. ÉV 100 LEGNÉPSZERŰBB KÖNYVÉNEK TEKINTHETŐ Amerikában az a 100 mű, amely az OCLC lelőhely-jegyzékében a legnagyobb példányszámban szerepel. Az amerikaiaknak saját lelkiviláguk iránti érdeklődésére jellemző a három listavezető címe: „Hogyan halunk meg: reflexiók az élet utolsó fejezetéről” (1595 példány), „A mentális zavarok diagnosztikai és statisztikai kézikönyve” (1595) és a Pszichológiai Enciklopédia (1538). A „The Internet guide for new users” (1521) a 4., a „The Internet complete reference” (1359) pedig a 10. helyet szerezte meg. Az Internettel foglalkozik a 27., a 60., a 80. és a 83. helyezett kiadvány is (1112, 952, 907, 888 példány). Szakmánkba vág a 82. helyezett témája is: „Who owns information? – from privacy to public access”. – A 100 között mindössze 18 szépirodalmi mű szerepel.

(OCLC Newsletter, 1995. ápr.)